

Иващенко Т.Ю.,

старш. наук. співроб.,

Центр комплексних досліджень з питань антимонопольної політики

fort_una@meta.ua

Иващенко Т.Ю.,

старш. науч. сотрудн.,

Центр комплексных исследований по вопросам антимонопольной политики

Ivaschenko T.,

Senior Researcher,

Centre of Complex Researches in Competition Policy

СТАЛИЙ ЛЮДСЬКИЙ РОЗВИТОК ЯК ОСНОВНИЙ ВЕКТОР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ХХІ СТОЛІТТІ

УСТОЙЧИВОЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ КАК ОСНОВНОЙ ВЕКТОР СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ В ХХІ ВЕКЕ

SUSTAINABLE HUMAN DEVELOPMENT AS THE MAIN VECTOR OF SOCIO-ECONOMIC TRANSFORMATION IN THE XXI CENTURY

У статті, на основі аналізу останніх наукових досліджень, автор намагається визначити сутність терміну сталий людський розвиток, його принципову відмінність від сучасних стратегій розвитку. Проведене дослідження доводить значну роль досягнення аллокативної ефективності у виробництві для стабілізації людського розвитку.

В статье на основе анализа последних исследований и публикаций, автор пытается определить сущность термина устойчивое человеческое развитие, его принципиальное отличие от современных стратегий развития. Проведенное исследование доказывает значительную роль достижения аллокативной эффективности в производстве для стабилизации человеческого развития.

The purpose of this article is a comprehensive study of the problems of sustainable human development and its role in the socio-economic transformation of the XXI century.

The article determined that sustainable human development is a process of empowerment for the benefit of future generations on the basis of mutually agreed development of society and nature, which is achieved by reaching allocative efficiency. Thus, allocative efficiency means optimal use of scarce resources, allowing minimize costs of production the set of goods and services that most fully meet the needs of people and ensures minimization of negative impact on nature.

The research leads us to conclude that increased demand for saving of the environment (environmental goods and services, resource-saving technologies and knowledge for sustainable development, etc.) largely ensure sustainability of the processes of human development. Despite generally accepted opinion, it is the human ultimately by its behavior directs vector of social development. And as long as the vast majority of people do not realize their personal role in the social transformation of the XXI century sustainable human development cannot take place.

So the prospects for further research problems of sustainable human development must relate to such strategically important issues as increasing consumption culture, the development of resource-saving technologies and on that basis providing allocative efficiency in the production of goods and services, the formation of a new type of human — a person whose main values are freedom, responsibility and justice.

Ключові слова. Сталий людський розвиток, людський розвиток, аллокативна ефективність.

Ключевые слова. Устойчивое человеческое развитие, устойчивое развитие, аллокативная эффективность.

Key words. Sustainable human development, sustainable development, allocative efficiency.

Вступ. Формулювання основних ідей сталого людського розвитку в їх сучасному розумінні почалося досить недавно — у другій половині ХХ століття. За цей період видатними науковцями сучасності (Гру Харлем Брунтланд, Амартія Сен та ін.) було зроблено ряд важливих відкриттів, що остаточно змістили вектор наукової думки у бік виваженого і відповідальнішого ставлення до потреб та інтересів майбутніх поколінь. Вперше, у результаті низки досліджень як зарубіжних (Амартії Сена, Гру Харлем Брунтланд, Махбуб Уль Хака, Пан Гі Муна, Суніта Нарая), так і вітчизняних учених (Е. Лібанової, О. Грішнкової, С.

Пирожкова, О. Власюка, А.А. Грищенко, А.М. Колота), наочно стає зрозуміло, що людство не може продовжувати екстенсивно використовувати природні ресурси та безвідповідально нарощувати обсяги споживання у багатих країнах. Відтак, сьогодні увага широкого кола науковців прикута до вирішення проблеми оптимізації соціально-економічного розвитку у XXI столітті, узгодження його з ресурсними можливостями навколишнього середовища. З цих позицій надзвичайно важливого значення набуває вибір оптимальних стратегій людського розвитку, що забезпечували б стабільний розвиток людського потенціалу від покоління до покоління.

Постановка завдання. Для України, що наразі обрала європейські цінності у якості основного орієнтира свого подальшого розвитку, надзвичайно важливим є формулювання правильного розуміння сутності, цілей та особливостей сталого людського розвитку. Проте, незважаючи на значний науковий доробок підготовлений багатьма вітчизняними вченими, у наукових колах усе ще ведуться дискусії з цієї проблеми. Фактично перспективи подальшого розвитку країни ставлять нас перед непростим діалектичним питанням: які пріоритети розвитку обрати: підвищення добробуту наших співвітчизників, чи обмеження обсягів споживання в інтересах бідніших країн і майбутніх поколінь? Концепція сталого людського розвитку дозволяє віднайти інший прийнятніший шлях розвитку — шлях компромісу між інтересами суспільства і природи, багатими і бідними країнами, теперішніми та майбутніми поколіннями.

Результати дослідження. Найбільш поширеним, лаконічним і влучним визначенням терміну «сталий розвиток» вважається визначення, надане Комісією з Довкілля ООН на чолі з Гру Харлем Брунтланд у власній доповіді «Наше спільне майбутнє», опублікованій у 1987 р.: «Сталий розвиток — це такий розвиток, що задовольняє потреби нинішніх поколінь, не ставлячи під загрозу здатність наступних поколінь задовольняти свої власні потреби» [1]. Саме таке визначення терміну найчастіше фігурує у документах і публікаціях ООН.

Розуміння сутності «сталого розвитку» вітчизняними науковцями представлено в національній доповіді «Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів». Сталий розвиток у рамках даного наукового видання визначається, як «процес прогресивних, якісних змін економічного, соціального, екологічного потенціалу, які спрямовані на безпеку та гідне життя теперішніх і майбутніх поколінь за рахунок примноження, раціонального використання та споживання всіх видів ресурсів» [2, с. 109].

При цьому, як зазначається у доповіді, екологічна складова сталого розвитку передбачає збереження природних і людських ресурсів. Адже екологічний стан безпосередньо впливає на здоров'я, тривалість та умови життя людей. Окрім того наявність природних ресурсів є підставою для розвитку економіки. Соціальна сфера, у свою чергу, через нарощення людського й соціального капіталу, гармонізацію суспільних відносин позитивно впливає як на економічну, так і на екологічну сфери. При цьому, однак, соціальні та екологічні чинники можуть у певних моментах вступати у протиріччя з можливостями економічного зростання та формування конкурентоспроможної економіки. А це, в свою чергу, провокує зниження ефективності економічного розвитку для суспільства.

Загалом, практично в усіх визначеннях терміну констатується необхідність гармонійної узгодженості в екологічній (експлуатація ресурсів), економічній (напрямок інвестицій і орієнтація науково-технічного прогресу) і соціальній (людський розвиток і якість життя населення) сферах, засвідчується важливість соціальної відповідальності та міжпоколінної справедливості для забезпечення сталого розвитку. Відтак саме ці компоненти (економічна, соціальна та екологічна складова) та характеристики (відповідальність, справедливість, рівність) є основними критеріями сталості суспільного розвитку.

Подальша розробка проблеми, усвідомлення необхідності справедливого розподілу благ у процесі людського розвитку та врахування перспектив майбутніх поколінь, зміщення акцентів у бік розширення прав і свобод людини за умов коеволюції з навколишнім світом, узгодження на цій основі векторів розвитку соціуму та природного середовища призводять до формування нового концептуального підходу — теорії сталого людського розвитку.

На сьогоднішній день основоположні ідеї даної теорії знаходяться у стадії розробки, формування і критичного переосмислення світовою спільнотою. Тому досі не має єдиного чітко визначеного та загальноприйнятого підходу до розуміння терміну «сталий людський розвиток» (СЛР), тлумачення основних його характерних властивостей і принципів.

У «Доповіді про людський розвиток» за 1994 рік ООН наводиться таке визначення терміну: «Сталий людський розвиток являє собою такий розвиток, який не лише призводить

до економічного зростання, але й до справедливого розподілу його результатів, який відновлює навколишнє середовище, а не знищує його, який підвищує рівень відповідальності людей, а не перетворює їх на бездушних виконавців. Такий розвиток приділяє першочергової уваги бідним, підвищуючи їх можливості і забезпечуючи їм участь у прийнятті рішень, котрі впливають на їх життя. Такий розвиток — розвиток для людей, для природи, для збільшення кількості робочих місць і покращення положення жінок у суспільстві» [3, с.15].

Як бачимо, розуміння сутності сталого людського розвитку значно ускладнюється схожістю його основних положень з концептуальними засадами сталого і людського розвитку, наявністю значної кількості спільних сторін. У той же час, ідея сталого людського розвитку взаємодоповнює, взаємопов'язує між собою ці дві основоположні концепції, є чимось спільним, однак не тотожним для них, маючи як спільні та відмінні сторони.

Філософський контекст розуміння сталого людського розвитку визначає його, перш за все, як гармонійний, взаємопогоджений процес. З цих позицій «сталий людський розвиток передбачає гармонію (динамічну рівновагу) матеріального і духовного начал життя» [4].

Видатний український науковець, член-кореспондент НАН України А.А. Грищенко зазначає, що основною метою сталого людського розвитку має стати поступовий перехід до інформаційно-мережевого суспільства. У рамках цього переходу поступово вимальовуються тенденції формування людини нового типу — людини мережевої (Netman).

На думку науковця, Netman — це біо-техно-соціо-інтелектуальний суб'єкт, який має власні цілі, що відрізняються від цілей сучасної людини і сучасного суспільства, більшою мірою спираються на розвиток інтелекту та узгоджуються з інтересами природи [5, с. 91].

Концепція сталого людського розвитку з цих позицій є лише перехідним етапом від сучасного розвитку до самозаперечення у формуванні постлюдської цивілізації. Проте сталий людський розвиток у даному контексті не є актуальним завданням сьогодення. На сучасному ж етапі розвитку людського суспільства здійснюються тільки перші кроки до формування інформаційно-мережевої економіки, загострюються кризові тенденції економічного, екологічного, соціального характеру та зростають глобальні дисбаланси.

Трактування сталого людського розвитку, надане А.А. Грищенко, є найповнішим і найцікавішим, оскільки дозволяє зрозуміти кінцеву мету людського розвитку сьогодення. Проте дане визначення є найскладнішим для сприйняття сучасною людиною, оскільки констатує необхідність змін, які ще не набули достатнього поширення, і тому не можуть бути сприйняті на даному етапі розвитку цивілізації.

Формування людини нового типу обстоюється і у роботі д.е.н. А.М. Колота і к.е.н. О.І. Кравчук «Людина і нова економіка: діалектика розвитку». Після опрацювання значного наукового доробку з боку видатних економістів сучасності (О. Тоффлера [6], Дж. Стіглера [7], М. Кастельса [8], Пітера Друкера, Р. Флориди [9] та ін.), автори статті приходять до висновку, що особливості суспільно-економічного розвитку ХХІ століття вимагають концептуальної зміни поглядів на пріоритети соціальних та економічних цілей розвитку. Так, на відміну від класичної інтерпретації вторинної, похідної від масштабів суспільного виробництва ролі соціальної політики, А.М. Колот та О.І. Кравчук визначають домінуючу роль саме за людським розвитком, що базується на тісній взаємодії економічної та соціальної компонентів. У статті відмічається, що запорукою розвитку сьогодення є небачене зростання інформації, інтелекту, інновацій. При цьому, основною рушійною силою суспільних трансформацій є не тільки наявність певного рівня знань, досвіду, кваліфікації. На перший план виходять такі характеристики людини нового типу, як креативність, нестандартність мислення здатність до творчості та інновацій. Окрім того, подальший розвиток, за визначенням авторів статті, має спиратися значно більшою мірою, ніж це відбувалося у минулому, на позаекономічні морально-духовні чинники, які, в рамках означеної концепції стають платформою і ще однією рушійною силою розвитку [10].

Відтак, узагальнюючи зазначені підходи, ми бачимо, що сталий людський розвиток являє собою стратегічний вектор розвитку людського потенціалу, який за рахунок вирішення задачі оптимального використання обмежених ресурсів дозволяє найповніше забезпечити потреби розвитку нинішніх і майбутніх поколінь, не перевищуючи при цьому фактичних меж світової біоемкості.

При цьому, роль екологічного фактору, що посідав центральне місце в концепції сталого розвитку, в процесі дослідження сталості людського розвитку варто обмежити врахуванням елементів безпосередньо пов'язаних з життям і розвитком людей. З іншого боку, на відміну від концепції людського розвитку, основна увага при розгляді проблем сталого людського

розвитку зосереджується на аналізі перспектив збереження досягнутих показників людського розвитку у майбутньому, що і є основною метою розвитку в рамках означеного підходу.

Таким чином, на думку автора, сталий людський розвиток являє собою процес розширення можливостей в інтересах майбутніх поколінь на основі взаємоузгодженого розвитку суспільства та природи, що досягається шляхом досягнення аллокативної ефективності.

Аллокативна ефективність передбачає оптимальне використання обмежених ресурсів, що дозволяє з найнижчими можливими витратами виробити саме той набір товарів і послуг, який найповніше задовольняє потреби людей і забезпечує мінімізацію негативного впливу на природу.

Виходячи із запропонованого визначення, маємо доповнити класичне розуміння обмежень і потреб сталого людського розвитку, запропоноване в рамках доповіді «Наше спільне майбутнє», 1989 року. Ми пропонуємо детальніше зупинитися на двох типах обмежень людського розвитку:

- екологічні обмеження (функціонування і розвиток економіки з урахуванням фактичної біоефективності країни та світу, що забезпечить збереження існуючих природних ресурсів для наших нащадків);

- демографічні обмеження (забезпечення кількісних показників відтворення населення на соціально-обґрунтованому рівні, для уникнення як надмірного зростання чисельності населення, так і депопуляції).

Основними потребами сталого людського розвитку, за таких умов, виступають:

- потреба у формуванні «свідомого споживача», який свідомо обмежує свій згубний вплив на природу, зміщуючи акценти у споживанні з кількісних на якісні характеристики, з матеріальних на духовно-соціальні цінності;

- потреба у стабільному відтворенні поколінь людей, як основної бази та рушійної сили розвитку людського потенціалу.

Формування «свідомого споживача» передбачає зміну споживчих орієнтацій людей з орієнтації на «володіння» на орієнтацію на «буття» (за Е. Фроммом), коли основною метою людини стає не володіння певним багатством, благами, чи, навіть, знанням, а утвердження свого життя шляхом якнайповнішого використання своїх можливостей, інтелектуальних і творчих здібностей тут і зараз, задля суспільного добробуту та в гармонії з природою. Зміна споживчих орієнтацій людей у ринковій економіці неодмінно стимулюватиме зміни у структурі платоспроможного попиту, що призведе до значного поширення безпечних для довкілля технологій виробництва товарів та послуг у сприятиме до утвердження чіткої кореляції між потребами та пропозицією, коли вироблятиметься приблизно стільки ж товарів, скільки необхідно для найповнішого задоволення потреб людей.

Висновки. Таким чином, саме підвищений попит на ощадливе ставлення до навколишнього середовища (екологічні товари і послуги, ресурсозберігаючі технології, знання в інтересах сталого розвитку, тощо) в значній мірі забезпечуватиме сталість процесів людського розвитку. Попри загальноприйнятій думки, саме людина, в кінцевому підсумку, скеровує своєю поведінкою вектор розвитку суспільства. І допоки переважна більшість людей не усвідомить своєї особистої ролі в процесах суспільних трансформацій XXI століття, сталий людський розвиток не може відбутися.

Відтак перспективи подальших досліджень проблематики сталого людського розвитку мають стосуватися таких стратегічно важливих як для нашої країни, так і для усієї світової спільноти питань, як підвищення культури споживання, розвиток ресурсозберігаючих технологій і забезпечення на цій основі аллокативної ефективності у виробництві товарів і послуг, формування людини нового типу — людини, головними цінностями якої є свобода, відповідальність і справедливість.

Література

1. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по охране окружающей среды и развитию. — М.: Прогресс, 1989.
2. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. — К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. — 776 с.
3. UNDP (United Nations Development Programme). 1994. Human Development Report 1994. N.Y.: Oxford University Press.
4. Мусеев Н.Н. Коэволюция природы и общества. Пути ноосферогенеза // Экология и жизнь. — 1997. — №2-3. — С. 4—7.

5. Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості: Національна доповідь / кер. авт. колективу Е.М. Лібанова / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи. — Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Ві-заві», 2012. — 412 с.
6. Тoffлер, Э. Шок будущего. — М. : АСТ, 2008.
7. Stigler G. The Economics of Information // Journal of Political Economy, June, 1961, v. 69
8. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. — М. : ГУ ВШЭ, 2000.
9. Флорида Р. Креативный класс : люди, которые меняют будущее / Р. Флорида; пер. с англ. — М.: Классика-XXI, 2011.
10. Колот А.М. Людина і нова економіка діалектика розвитку [Електронний ресурс] / А.М. Колот, О.І. Кравчук // офіційний сайт КНЕУ— режим доступу до публікації: http://fm.kneu.edu.ua/ua/depts3/k_upravlinnja_personalom/scientific_activity_up_pers/
11. Мати чи бути? / пер. з англ. / Еріх Фромм. — К.: Укр. письменник, 2010. — 222 с.

References

1. Nashe obschee budusche: Doklad Mezhdunarodnoj komysy po okhrane okruzhaiuschej sredi y razvytyiu (1989). [Our Common Future: Report of the International Committees on Environment and Development sredi.]. М.: Prohress [in Russian]
2. Libanova E.M., Khvesyk M.A. (Eds.). (2014). Sotsial'no-ekonominyj potentsial staloho rozvytku Ukrainy ta ii rehioniv: natsional'na dopovid' [Socio-economical potential of sustainable development of Ukraine and its regions: national report]. К.: RC IEPSSR National Academy of Sciences of Ukraine — 776 p. [in Ukrainian]
3. UNDP (United Nations Development Programme).1994. Human Development Report 1994. N.Y.: Oxford University Press.
4. Moiseev N.N. (1997). Koevoliutsyia pryrody y obschestva. Puty noosferoheneza [Co-evolution of nature and society. Ways of noospherogenesis]// Ekolohyia y zhyzn'. [Ecology and Life.], 2-3, 4—7. [in Russian]
5. Libanova E.M. (Eds.). (2012). Stalyj liuds'kyj rozvytok: zabezpechennia spravedlyvosti: Natsional'na dopovid' [Sustainable human development: equity: National Report /]. Uman' : Vydavnycho-polihrafichnyj tsentr «Vi-zavi» [Uman: publishing center «Bi-Zawiya»], 412 p. [in Ukrainian]
6. Toffler, E. Shok buduscheho. [Shock future] — М. : AST, 2008. [in Russian]
7. Stigler G. The Economics of Information // Journal of Political Economy, June, 1961, v. 69.
8. Kastel's M. (2000). Ynformatsyonnaia epokha: ekonomyka, obschestvo y kul'tura [Information Age: Economy, Society and Culture]. Moscow: HSE, 2000. [in Russian]
9. Floryda R. (2011). Kreatyvnyj klass : liudy, kotorye meniaiut budushee [Creative Class people who are changing the future]. — М.: Classical-XXI. [in Russian]
10. Kolot A.M., Kravchuk O.I. (2015). Liudyna i nova ekonomika dialektyka rozvytku [Man and the dialectic of the new economy]. *kneu.edu.ua*. [in Ukrainian] Retrieved from http://fm.kneu.edu.ua/ua/depts3/k_upravlinnja_personalom/scientific_activity_up_pers/
11. Erikh Fromm (2010). Maty chy buty? [To have or to be ?:] К.: Ukr. pys'mennyk, 222 p. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 11.05.2015 р.